

Az ajtót ki lehet nyitni

Gondolatok Jankilevszkij művészetéről

RUZSA GYÖRGY

Vlagyimir Boriszovics Jankilevszkij az úgynevezett „nonkonformista” szovjet képzőművészet egyik legnagyobb alakja volt. 1938. február 15-én született Moszkvában, és ez év január 4-én halt meg Párizsban. Családjá meghatározó kulturális környezetet jelentett számára. Édesapja, Borisz Iszakovics Jankilevszkij (1907–1987) festőművész, gyermekét már fiatal korától kezdve tanította, anyai nagyapja a moszkvai zsinagóga kántora volt. Tanulmányit a Szurikov Művészeti Középiskolában kezdte, majd a moszkvai nyomdaipari főiskolán 1962-ben fejezte be.

Művészi pályája nehezen indult. Még ebben az évben részt vett a híres-hírhedt „Manyézsz” kiállításon, melyet december 1-én Hruscsov is meglátogatott. Az Eljij Beljutyin Stúdió képei – köztük Jankilevszkij művei is – az elő emeletre kerültek. Itt Mihail Szuszlov, a párt főideológusa és cenzora néhány műre lekicsinylő megjegyzéseket tett. Arról a személyről van szó, akinek a litvániai szovjethatalom kegyetlen helyreállításakor hírhedtté vált a mondata: „Litvánia litvánok nélkül fog maradni”, és akinek nagy szerepe volt 1956-ban a szovjet csapatok Magyarországra küldésében. Kritikus szavaira Hruscsov hisztériás dührohamot kapott, és üvöltve ítélte el a stúdió művészeit. Mázolmányinak nevezte a műveket, s nem éppen szalonképes szavakat is kiabált, mint például azt, hogy „szar” és „kaka”.

Jankilevszkij ennek hatására évekig nem állíthatott ki, megélhetésért különböző moszkvai kiadók számára könyvertervezéssel foglalkozott. A nehéz körülmények ellenére a saját elképzelése szerint festett, és különös grafikai műveket hozott létre. Ezt a korai korszakát epikus expresszionizmusnak szokták nevezni.

Hamarosan ismertté váltak nagy méretű, festett deszkából, farostlemezből, fémről készült, gyakran nyomasztó világot idéző, pszichológizáló, filozófiai hangvételű triptichonjai. A budapesti Ludwig Múzeum is őriz egyet. A konceptuális művészet egyik legkitűnőbb alkotásának tekinthetjük az *Ajtó* című, 1972–1974-ben készült művét, melyben több fázisban mutatja be egy nyomasztó moszkvai társbérletbe belépő ember alakját. Igazi kopott ajtót, szakadozott tapétát alkalmaz, háttal álló alakját gyűrött ruhába öltözteti, aki jellegzetes orosz szőrme füles sapkát visel, s kezében bevásárló hálót tart. Az utolsó fázisban az alak a szűk előszobából valamiféle végtelenbe lép át, mintegy eltűnik. Az erről készült fotósorozatot a Kovalovszky Márta rendezésében létrejött székesfehérvári, nagyszerű kiállítás is bemutatta 1976-ban.¹

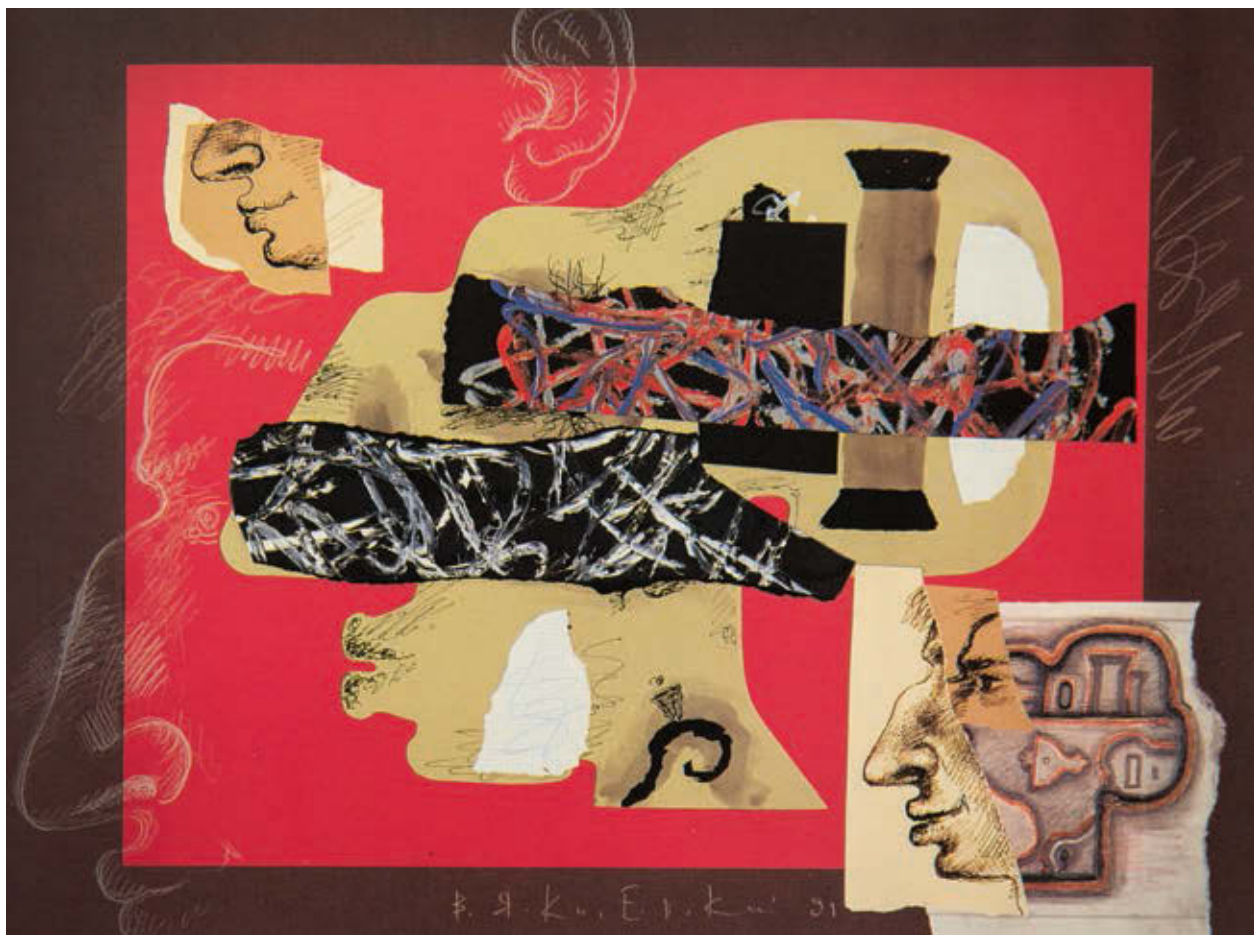

Vlagyimir Jankilevszkij, 1992

Érdemes kiemelni tragikus hangvételű moszkvai grafikai sorozatait, melyekben satirikus elemek is felbukkantak. Művészte igen távol állt a hatalom által elfogadott és támogatott szemlélettől, különleges és áttételes társadalomkritikája – enyhén szólva – még nagyobb feszültségeket teremtett. Nonkonformista művésztársai és barátai, mint például Ilja Kabakov, Eduard Stejnberg, Erik Bulatov, más-más szemlélettel dolgoztak.

Grafikai művein az ember elgépiesedett világa, szenvedélyei, a nagy ellentétek, a nagy különbségek – általános és konkrét formában is – drámai erővel jelentek meg. Sorozatai, *Az érzések anatómiája*, *A város, maszkok*, *A mutánsok*, *Sodoma és Gomorra* 1999-ben külön-különben is napvilágot láttak.²

A város, maszkok című sorozat egyik lapja a moszkvai bürokraták, „apparatszikok” világát idézi fel. A széttöre-dezett kép egyes motívumaiban e világ státusszimbólumait is megtalálhatjuk: a fehér gallért nyakkendővel, a zászlócskát, az akkortájt igen drága, vaskos aktatáskát, no és persze a mindig oly fontos karórát. (Ez utóbbi az idősebb magyar nézőben más szovjet katonai vonatkozású asszociációt is felszínre hoz.) A másik két grafikai lap – mindkettő *A mutánsok*, *Sodoma és*

VLADYIMIR JANKILEVSKIJ: *Önarckép*, 1991, pasztell és kollázs, 60,5×81,5 cm, HUNGART © 2018

Gomorra című szériából – az eldurvult és kiszolgáltatott, beteges látomásokkal gyötört, pusztán biológiai lényé süllyedt embert mutatja be.

Moszkvai műtermei mindig ablaktalanok voltak, sötét helyiségek vagy éppen pincék. Nyomasztó világot idéző műveihez hangulatukban és praktikus voltukban jól illettek ezek a mesterséges világítással ellátott terek. Egyszer, amikor párizsi lakásában felidéztük moszkvai találkozásainkat és műtermeit, csak annyit mondott: Nézz csak ki az ablakon! Egy virágokkal teli, békés kolostorkertet láttam. Nagy út vezetett ide az egykori szovjet birodalom fővárosából. Hosszas amerikai tartózkodás és végül Párizs, ahol művei állandó kiállításon is szerepeltek. 1989-től dolgozott külföldön. Alkotásai a legnagyobb múzeumokba és a legrangosabb magángyűjteményekbe kerültek. A kortárs orosz művészek közül Ilja Kabakov után az ő művei érték el a legmagasabb árakat.

Magyar kapcsolatairól is meg kell emlékeznünk. A nehéz és nagyon ellenőrzött szovjet időkben, amikor nem volt éppen dicséretes a nonkonformista művészekről írni, éppen az Új Művészet elődjében, a Művészet folyóiratban jelent meg másodikként a Jankilevskij

munkásságát külön bemutató tanulmány (Művészet, 1974/9). Az első Jankilevskij-cikket 1971-ben publikálták Párizsban.³ A moszkvai és tallinni nonkonformista művészek – köztük Jankilevskij – munkáinak bemutatása az elsők között Budapesten, a Fialat Művészek klubjában volt még 1974-ben, erről egy szamizdat is tanúskodik.⁴

Itt jegyzem meg, hogy akkortájt ilyen kiállításokat nem volt könnyű szervezni. A fiatalok talán el sem hiszik, hogy milyen szigorú volt a szovjet határellenőrzés, a hivatalos ideológiának nem megfelelő könyvek és műalkotások kivitelét és behozatalát nagyon vizsgálták és szankcionálták. Jankilevskij elmondta, hogy amikor Dina Vierny 1973-ban kiállítást rendezett a szovjet nonkonformista művészek munkáiból Párizsban, a galériájában, bőröndben hozta el a műveket. Akkortájt sokan azért készítettek kis méretű alkotásokat, hogy azok elférjenek egy bőröndben. A már említett *Ajtó* című alkotás Párizsba vitele már sokkal bonyolultabb volt. Kamionban szállították, s ügyesen, használt szekrényként vámoztatták el. (Ezzel szinte egybecseng egy régi próbálkozásom, amikor szovjet nonkonformista művészek nagy méretű, nonfiguratív grafikai lapjait akartam

Vlagyimir Jankilevszkij: *A mutánsok*, a Sodoma és Gomorra-sorozatból, 1978, rézkarc és aquatinta, 29,7x34 cm, HUNGART © 2018

Magyarországra hozni. Az éber vámos azonnal lecsapott rájuk. Kérdésre azt válaszoltam, hogy ezek tapéták. Rendben, mondta, néhány tapétát ki lehet vinni.)

Később – már nyugodtabb körülmények között – a Szépművészeti Múzeum is kiállította Jankilevszkij egyik grafikáját,⁵ és több művét pedig a Balassi Kiadó könyvesboltja,⁶ továbbá a Centrális Kiállítóterem.⁷

Jankilevszkij személyiségének és művészetének megismerésében igen fontos és értékes András Edit angol és orosz nyelven közölt interjúja,⁸ a magyar olvasó számára pedig a *Balkon* folyóiratban Cserba Júliának a művésszel való beszélgetése.⁹ Ebből idézünk egy rövid részletet, visszatérve az *Ajtó* című műalkotáshoz. Jankilevszkij a következőket mondta: „Az ajtó nagyon fontos szimbólum számomra, és elsősorban a belépést jelenti valahova. Az első olvasat a zárt ajtó, amiről nem tudjuk, mit takar, de ezt az ajtót ki lehet nyitni, és akkor előtűnnek a mögötte rejtőző emberek. Ez a második olvasat. De van egy harmadik is: ki lehet és ki kell nyitni magát az embert is, a testet, ami a lelket zárja magába. A test a jelen, a lélek az örökkévalóság...”¹⁰

Jegyzet

- 1 Fitz Jenő (szerk.): *Kortárs művészet magángyűjteményekben 2*, Székesfehérvár, 1996.
- 2 Wolfgang Schlott: *Vladimir Jankilevskij (Yankilevsky). Radierungen. Anatomie der Gefühle, Stadt – Masken, Mutanten (Sodom und Gomorra)*. Bremen, Edition Temmen, 1999.
- 3 Jean Nicholson, Dominique Bozo: *Yankilevsky. L'Art vivant*. 1971. Septembre, No 23, 11.
- 4 Körner Éva, Ruzsa György: *Mai szovjet művészet (Moszkva, Tallin)*. Fiatal Művészek Klubja, Budapest, 1974.
- 5 Geskó Judit: *Modern grafikák*. Műzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1985, 20.
- 6 Ruzsa György: *Vlagyimir Jankilevszkij és Eduard Stejnberg grafikái budapesti gyűjteményből* (Kiállításvezető). Balassi Kiadó Könyvesboltja, Budapest, 1995.
- 7 Kishonthy Edina (szerk.): *Nonkonformista művészet a Szovjetunióból. Az alternatív művészete*. Múcsarnok, Centrális Kiállítóterem, Budapest, 1997.
- 8 Excerpts from the interview given by Vladimir Yankilevsky to Edit András. In *Vladimir Yankilevsky Retrospective*. Moscow, The State Tretyakov Gallery, 1995, LVII – LXVI.
- 9 Nyissuk ki az ajtót! Vlagyimir Jankilevszkijjal beszélget Cserba Júlia. *Balkon*, 2009/7–8, 10–14.
- 10 Nyissuk ki az ajtót! 13.